

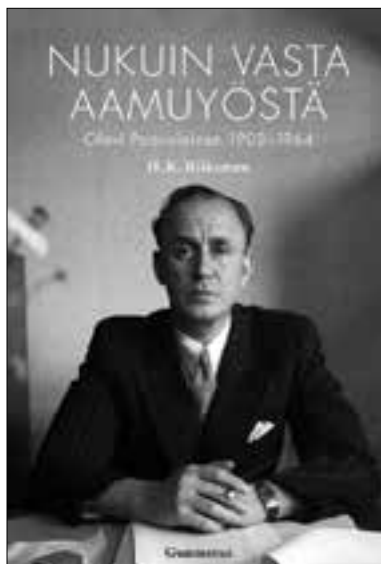
VELI-MATTI PYNTTÄRI

Kaksi kertaa Paavolaisesta

H. K. Riikonen, *Nukuin vasta aamuyöstä. Olavi Paavolainen 1903–1964*. Gummerus, Helsinki 2014. 584 s.
Panu Rajala, *Tulisoihitu pimeään. Olavi Paavolaisen elämä*. WSOY, Helsinki 2014. 623 s.

Kulttikirjailija on mainesana, jota professori H. K. Riikosen mukaan voi oikeutetusti käyttää vain harvoihin suomalaisiin kirjailijoihin. Riikosen omassa kirjanpidossa tälle lyhyelle listalle mahtuu vain noin yksi nimi, Olavi Paavolainen. Syksyllä julkaistussa elämäkertatutkimuksessa *Nukuin vasta aamuyöstä. Olavi Paavolainen 1903–1964* Riikonen perustelee Paavolaisen kulttikirjailijuutta sekä tämän poikkeuksellisella näkyvyydellä kaunokirjallisuudessa, muistelmateoksissa ja tutkimuksessa että Paavolaisen suurella vaikutuksella hänen jälkeensä tulleisiin kirjailijasukupolviin. Paavolainen on näkynyt ja jättänyt jälkensä.

Olavi Paavolainen (1903–1964) oli runoilija, esseisti, kriitikko, mainosmies, tiedotusjoukkojen upseeri ja lopulta Radioteatterin johtaja, joka herätti ristiriitoja minne tahansa menikin. Jos levottomuutta ei ollut näköpiirissä, hän synnytti sen itse. Esimerkistä käy kirjallinen pamfletti *Suursiivous eli Kirjallisessa lastenka-marissa* (1932), jolla hän teili huomiot herättävällä tavalla koko oman kirjallisen sukupolvensa. Poliittisia jännitteitä Paavolainen koetteli teoksellaan *Kolmannen valtakunnan vierana* (1936) jättäen aikalaiset empimään Paavolaisen suhtautumista natsi-Saksaan myös jatkosodan aikana. Paavolaiselle henkilökohtaisesti raskain riitasointu taisi kuitenkin syntyä viimeiseksi teokseksi jääneen *Synkän yksinpuhelun* (1946) myötä. Syytökset pitkäaikaisten toverien luottamuksen pettämisestä, omien mielipiteiden kaunisteleimisesta ja sodan aikaisten päiväkirjojen väärentämisestä jättivät arpensa sekä Paavolaiseen itseensä että kansalliseen itseymmärrykseen pari vuotta aikaisemmin päättyneen jatkosodan oikeutuksesta.

Paavolaisen kulttikirjailijan mainetta ei ainakaan vähennä se, että viime vuonna – kun Paavolaisen kuolemasta oli kulunut 50 vuotta – hänestä julkaistiin kokonaiset kaksi elämäkertaa: Riikosen jo mainittu *Nukuin vasta aamuyöstä* ja Panu Rajalan *Tulisoihitu pimeään. Olavi Paavolaisen elämä*. Professorien laatimien elämäkertojen varjoon ei sovi jättää Ville Laamasen vuosi sitten Turun yliopistossa tarkastettua mainiota väitöskirjaa *Suuri levottomuus*.

Olavi Paavolaisen kulttuurinen katse ja matkat 1936–1939, joka Saksaan ja Etelä-Amerikkaan suuntautuneiden matkojen lisäksi kartoittaa ensimmäistä kertaa tarkasti Paavolaisen unohduksiin jäänyttä reissua Neuvostoliittoon vuonna 1939. Noin kolme neljännesvuosisataa kirjailijauransa aktiivisimman vaiheen jälkeen kulttikirjailija Paavolainen voi tässä suhteessa erittäin hyvin.

Paavolaisen koko kirja

H. K. Riikonen ja Panu Rajala eivät pääse aloittamaan elämäkerta-koitaan puhtaalta pöydältä: Matti Kurjensaaren *Loistava Olavi Paavolainen* (1975) ja Jaakko Paavolaisen *Olavi Paavolainen – keulakuva* (1991) ovat lukuisten muistelmien ohella olleet luomassa kuvaa ihmisestä ja kirjailijasta nimeltä Olavi Paavolainen. Olemassa olevan elämäkertamateriaalin laajuudesta huolimatta Panu Rajala arvioi teoksensa esipuheessa vielä löytyvän tilaa Paavolaisen koko kaaren kattavalle elämäkerralle, jossa teokset ja elämänvaiheet ”jännitteisessä vuoropuhelussa täydentäisivät oloissamme poikkeuksellista kirjailijakuvaa” (10). Näin varmaan onkin, sillä Kurjensaaren tarjoamat varsin varhaiset ”henkilö- ja ajankuvat” eivät lopulta muodosta kattavaa elämäkertaa, eikä Jaakko Paavolaisen dokumentaarinen aineisto juurikaan puutu kirjailijaelämäkerran oletettuun ydinmehuun, itse teoksiin.

Rajalan tavoittelema Paavolaisen ”koko kaari” voidaan tietenkin ymmärtää pyrkimyksenä kirjoittaa sekä historiallisesti kattava että henkilökohtaisesti syvä ja julkisuuden pinnan alle kurottava näkemys kohteestaan. Erityisen perusteltu on tavoitteista ensimmäinen, sillä Paavolaisen loppuvuodet *Synkän yksinpuhelun* (1946)

myrskyisistä vastaanotosta vuonna 1964 koittaneeseen kuolemaan ovat olleet elämäkertureiden ja muun tutkimuksen näkökulmasta jolleivät vaiettuja, niin ainakin hiljaisia vuosia. Suurin syy vaitonaisuuteen on tietenkin Paavolaisen vaikeneminen kirjailijana: *Synkän yksinpuhelun* jälkeen hän ei enää julkaissut teoksia, vaikka suunnitelmia sekä Neuvostoliiton matkakirjasta että Tulenkantajien historiasta oli olemassa. Varsin pian Paavolainen siirtyikin Radioteatterin johtajaksi, mikä osaltaan vei tilaa kirjallisilta pyrkimyksiltä. Kummatkin tänä vuonna julkaistut elämäkerrat pureutuvat ansaitusti aiempaa syvemmin näihin vähemmälle huomiolle jääneisiin vuosiin.

Varsinaisen pontensa Rajalan elämäkerta saa kuitenkin Paavolaisen varhaisvuosista ja vilkkaasta seuraelämästä 1920- ja 1930-luvuilla. Tulenkantajien 1920-luvun orientalistiset juhlat Paavolaisten sukutalossa Vienolassa, nousevan kirjailijapolven ilonpito Helsingissä, romanttiset suhteet ja kirjallisuuspoliittiset intrigit, puhumattakaan rahaa, politiikkaa ja seksiä tihkuvista vehkeilyistä aikansa skandaalittaren Minna Craucherin kanssa, tarjoavat varsinaisen aarreaitan Rajalan elämäkerran verevyydelle. Silmiinpistävää, mutta materiaalin perusteella jollain tavalla ymmärrettävää, on se, että Rajala antaa suhteellisen paljon tilaa Paavolaisen naissuhteille, intiimeille tai ei. Erityisesti Rajala pohtii Paavolaisen verrattain pitkäaikaista liittoa Helvi Hämäläisen kanssa, jonka vaiheet ovat kuin parastakin ihmishuhdellaamaa soutamisineen ja huopaamisineen.

Yksityiselämän, henkilökoh- taisten ja jopa intiimien suhteiden kuvaaminen lankeaa eittämättä Rajalan lupaaman Paavolaisen ”koko kaaren” piiriin, mutta lukijan – ainakin minun – on huomattavasti hankalampi päättää, mitä tehdä Rajalan puolihuolimattomille spekulatioille Paavolaisen seksielämästä. Kuvatessaan Paavolaisen varhaista tuttavuutta Hella Wuolijokeen 1930-luvulla Rajala kirjoittaa esimerkiksi, kuinka ”[v]apaamieliset, värikkäät, elämän koettelemat

naiset vetosivat Paavolaiseen. Suhdetta ei tainnut kuitenkaan syntyä, mutta sen mahdollisuus varmasti väreili Hellan ja Olavin välillä, olihan Hellallakin jos minkälaista miesseikkailuja urallaan. Miksi hän komean ja älykkään Olavin olisi jättänyt kokematta” (174–175). Yhtä lailla Ain’Elisabet Pennasen yhteydessä Rajala katsoo tarpeelliseksi perustella Paavolaisen naimakua: ”Etsikö Olavi jatkuvasti vanhempia, rohkeita, jännittäviä naisia? Heidän kanssaan saattoi seurustella spirituaalisti ja vapaamielisesti ilman pelkoa, että nainen tulisi raskaaksi” (138–139). Mitä nämä antavat lukijalle? Rajalan heitot Paavolaisen rakkauselämästä ja tavasta hoitaa kiistämättä ajoittain monilukuista naisseuraalaisten määrää eivät nähdäkseni palvele lukijakunnassa juuri ketään, jollei huomioda tarpeita pönkittää käsityksiä Paavolaisen (hetero)seksuaalisuudesta.

Aineistoa elämän liepeiltä

H. K. Riikonen puolestaan ilmoittaa rajaavansa tämänkaltaisen *of human interest* -aineiston elämäkertatutkimuksensa ulkopuolelle, vaikka huomauttaakin yksityishenkilön ja kirjallisen toimijan täydellisen erotamisen olevan mahdotonta eikä edes täysin tarkoituksenmukaista. Riikonen määrittelee teoksensa olevan ennen kaikkea ”kirjallinen elämäkerta”, jossa kohdehenkilön elämänvaiheita tarkastellaan painottamalla hänen toimintaansa kirjailijana aikansa kontekstissa. Keskeiseen asemaan tämän toiminnan kartoittamisessa Riikonen asettaa Paavolaisen omat tekstit, joista valitut sitaattit saavat toimia kirjailijan ”omana äänenä”.

Lopputuloksena syntyy perusteellinen ja hyvin dokumentoitu esitys Paavolaisen kirjallisen uran alusta sen loppuun saakka. Riikonen etenee 1920-luvun varhaisista runoista ja arvosteluista Paavolaisen varsinaiseen leipälajiin, kulttuuri-kriittiseen esseistiikkaan, joka 1930-luvun loppupuolen teoksissa *Kolmannen valtakunnan vieraana, Lähtö ja loitsu* (1937) ja *Risti ja hakaristi*

(1938) lomittuu yhä enemmän matkakirjallisuuteen. Riikosen valitsemien, kirjallisen toiminnan varsin laajasti ymmärtävän näkökulman erityisenä ansiona voidaan nähdä se, että sen avulla on mahdollista tarkastella Paavolaisen aikaa Radioteatterin johtajana lähes yhtä painavasti kuin hänen tosiasiallisesti varsin lyhyeksi jäänyttä aikaansa kirjailijana. Riikonen osoittaa, kuinka Paavolaisella yksityiselämänsä ongelmista huolimatta oli suuri merkitys radiokuunnelman kehityksessä Suomessa. Hän sovitti kotimaisia romaaneja kuunnelmiksi, rohkaisi ja ohjasi kuunnelmien kirjoittajia ja esitteli Suomessa varteenotettavampia kansainvälisiä kuunnelmakirjailijoita. Vähäisimmäksi vaikuttamisen muodoksi suomalaisen kuunnelmakirjallisuuden alalla eivät jääneet 1950-luvun alussa julkaistut, Paavolaisen toimittamat kokoelmat suomalaisen radiokuunnelman parhaimmistosta. Vaikka Paavolainen tarttuikin Yleisradion johtajan Hella Wuolijoen tarjoukseen Radioteatterin johtajuudesta aluksi vastentahtoisesti, niin radiokuunnelmien poikkeuksellisen laaja ja sitoutunut kuulijakunta myös velvoitti häntä suhtautumaan tarvittavalla vakavuudella uuteen ja viimeiseksi jääneeseen uraansa. Jotteivät Paavolaisen viimeiset vuodet peittyisi tuttuun muminaan itsetuhoisista alkoholismista, epätoivosta ja katkeruudesta, on hyvä, että myös tämä viimeinen luku on kirjoitettu Riikosen ja Rajalan elämäkertoihin.

On silti todettava, että Riikosen elämäkertatutkimusta rampauttaa sama asia kuin niin monia muita kontekstista puhuvia tutkimuksia: rajauksen ja ennen kaikkea tarkoituksen puute. Käsi sydämellä, ketä kiinnostaa Olavi Paavolaisen ja James Joycen jakama taipumus suosia kodeissaan porvarillista sisustustyyliä? Tällaiset anekdootit toki keventävät laajempien laatikkojuttujen ohella muuten varsin raskasta lukukokemuksista, mutta ennemmin tai myöhemmin raja arvokkaiden huomioiden ja toisarvoisten knoppien välillä hämärtyy – eikä tämä ole kenenkään edun mukaista. Sen sijaan, että Paavolaisen teoksia ympäröitäisiin yksi-

tyiskohtaisen suhteiden, satunnaisten yhteyksien ja jopa mielivaltaisten tietojen verkostolla, niin ainakin itse olisin toivonut kaiken tämän tilalle vielä syvällisempää, historiallisesti pidempikantoista analyysia vaikka Paavolaisen kirjallisen toiminnan vaikutuksesta. Tässä suhteessa Riikonen avaa ovia lukuisiin suuntiin, mutta jättää valitettavan usein niistä kulkematta. Hän kartoittaa piinaavalla tarkkuudella aikalaistekstejä, kansainvälisiä vertailukohtia ja kotimaista paavolaistutkimusta, mutta jättää nämä kytkökset harmillisen usein ilman suuntaa. Toki tällainen aineisto ja olennaisesti siihen liittyvät lähdeviitteet, hakemisto ja Paavolaisen kirjoitusten vastaansanomaton bibliografia antavat lukuisia mahdollisuuksia uudelle tutkimukselle, mutta silti olisi ollut mielenkiintoista lukea pitkäjänteisempiä ja kauaskantoisempia tulkintoja Paavolaisen merkityksestä suomalaisessa kirjallisuudessa.

Lukijasta kiinni

Ei voi salata sitä, että Riikosen *Nukuin vasta aamuyöstä* puuduttaa lukijansa varsin tehokkaasti, mutta

yhtä ilmeistä on, että Rajalan *Tulisoihitu pimään* jättää päällimmäiseksi vaikutelmaksi eräänlaisen ylimalkaisuuden. Eritoten tämä tulee esille, jos vertailukohdaksi asetetaan Rajalan aikaisempi, palkintojakin voittanut Mika Waltarin elämäkerta *Unio Mystica* (2008). Vaikka Rajalan elämäkerrat käsittelevätkin pitkälti samaa ajanjaksoa Suomen historiassa ja suurelta osin samojen varsin suppeiden kirjallisten piirien toimintaa 1930-luvulla, niin Paavolaisen yhteydessä Rajala ei ole kyennyt samaan vaikutelmaan viimeistelystä. *Tulisoihitu pimeään* jättää tunteen elämäkerrasta, jossa teoksen kirjoittaja liitelee kaukana kohteensa yläpuolella omaa bravuuriaan esitellen, jättäen Olavi Paavolaisen yksin oman itsensä armoille. Jos Olavi Paavolainen tarvitsi yleisönsä, niin tarvitsee myös Panu Rajala – ja tässä näytöksessä yleisönsä vie professori Rajala. En väitä, etteikö Rajalan siivellä viihtyisi, päinvastoin, niin mukaansatempaavaa teksti suurelta osin on. Riikonen puolestaan tarjoaa huomattavasti vakavamielisemmän ja perustellumman selvityksen, joka saattaa sortua omaan suurisuunta-

suuteensa ja juuri siksi pudota usean lukijan kädestä. Lopulta, kuten aina, kyse on kuitenkin lukijan valinnasta: miksi minä haluan Paavolaisesta lukea?

Jos Riikosen elämäkerrasta rakentuu kuva Paavolaisesta näkyvänä ja vaikutusvaltaisena kirjallisuuden ja kulttuurin moniottelijana, niin Rajala kykenee esittämään vilauksen epävarmasta monien aikeiden miehestä, joka liian usein tuntuu jäävän maalistaan. Eräässä mielessä nämä erilaiset näkemykset ovat sisään rakennettuna elämäkertojen lähtökohdissa, joista toinen lähtee siitä, mitä on saatu aikaan, ja toinen painottaa sitä, mitä tapahtuu ennen kuin on valmista. Tässä teokset täydentävät toisinaan. Kummatkin elämäkerrat toistavat johdannoissaan ja takakansiteksteissään litaniaa Paavolaisesta julkisena hahmona – ”tulenkantajana”, ”maailmanmatkaajana”, ”keikarina”, ”kosmopoliittina”, ”taidekriitikkona” ja vaikka ”johtotähtenä” – mutta elämäkertojen nimet – *Tulisoihitu pimeään* ja *Nukuin vasta aamuyöstä* – huokuvat ennen kaikkea yksinäisyyttä. Ehkä tämä kahtalaisuus ilmaisee tahattoman toisuuden Olavi Paavolaisesta.